

บทที่ 2

ผลงานวิจัยและงานเขียนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “องค์ประกอบแห่งความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวจังหวัดภาคกลาง” ผู้ศึกษาต้องการศึกษาปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในมุมมองของชุมชนท้องถิ่นนั้นคือปัจจัยใด และมีปัจจัยอื่นใดเข้ามาเพิ่มเติมหรือไม่ นอกจากนี้ต้องการศึกษาลักษณะแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดองค์กรชาวบ้านและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว รวมถึงปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อตอบคำถามดังกล่าวผู้ศึกษาจึงได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบในการศึกษาวิจัยและใช้ประกอบเป็นแนวทางและฐานความรู้ในการวิเคราะห์ผลการศึกษา ซึ่งมีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
2. แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
3. แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
4. แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
5. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
6. แนวคิดการบริหารจัดการ
7. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
8. แนวคิดการลงทุนในการอนุรักษ์ทรัพยากรของท้องถิ่น
9. แนวคิดการสนับสนุนด้านนโยบายการท่องเที่ยวทั้งระดับชาติและภูมิภาค
10. แนวคิดการสนับสนุนจากสถาบันหรือองค์กรด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง
11. แนวคิดศักยภาพในการรองรับ
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์งานวิจัยนี้ กล่าวถึงเรื่องพื้นฐานโดยทั่วไปที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น สามารถวิเคราะห์และบรรยายโดยพื้นฐานทั่วไปได้ด้วยแนวคิดนี้ ซึ่งรายละเอียดความหมาย ระบบ และองค์ประกอบของการท่องเที่ยวมีดังนี้

2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมนันทนาการรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาว่าง โดยเป็นการเดินทางจากสถานที่แห่งหนึ่งไปยังสถานที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า เป็นการเดินทางที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2543) คือ

1. เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
3. เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

คำว่ากรท่องเที่ยววนั้น ได้มีผู้ให้คำนิยามและความหมายหลากหลายแต่ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน ดังนี้

“การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางไม่เฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์ ดังที่ส่วนมากเข้าใจกันเท่านั้น การเดินทางเพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมเยือนญาติพี่น้องก็นับว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น” (ม.ล.ต๋อย ชุมสายและณิพนธ์ พรหมโยธี อ้างถึงใน ศมา ณ ระนอง, 2545, น. 14)

ประเวศ วะสี (2544, น.5-10) ยังได้นำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว 10 ประการ คือ

1. เพื่อยกระดับจิตสำนึก ศักดิ์ศรี และคุณค่าของการเป็นคนไทย ที่เรียกว่ามิติทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่มีแต่มิติทางวัตถุหรือเงินทองเท่านั้น
2. เพื่อกระตุ้นการวิจัย เช่น การวิจัยประวัติศาสตร์ตำบล ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาความรู้ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ โดยมีการทำเป็นระบบข้อมูลไว้

3. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม โดยให้เยาวชนและประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ในชุมชนของตน ซึ่งมีได้หมายความถึงศิลปะแขนงต่าง ๆ เท่านั้น หากยังรวมถึงวิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มชนนั้น ๆ ด้วย

4. เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น โดยการท่องเที่ยวสามารถใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจความยากจน ซึ่งชุมชนสามารถให้บริการที่พัก อาหาร สินค้าชุมชน โดยสร้างความเชื่อมโยงกับการวิจัยประวัติศาสตร์ตำบล หรือทรัพยากรในท้องถิ่น

5. เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์กับมนุษย์ได้สัมผัสและได้พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น (Human Touch) เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นการเคลื่อนไหวคนให้ได้มาพบและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การที่มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะทำให้เกิดความรัก ความเข้าใจกันมากขึ้น

6. สร้างและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม หากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้รับรายได้อย่างเป็นธรรม และเห็นความยุติธรรมนั้น เขาจะพยายามรักษาระบบ ซึ่งวิธีการหนึ่งที่สำคัญคือ จะต้องมีการพัฒนาระบบบัญชีที่ทุกคนดูง่าย โดยระบบบัญชีนี้จะเป็นทั้งข้อมูล (Information) และการสื่อสาร (Communication) เพื่อแสดงความยุติธรรม ฉะนั้น ระบบบัญชีการท่องเที่ยวในชุมชนจะต้องให้คนดูง่ายว่ารายได้มาอย่างไร และกระจายไปที่ใดบ้าง

7. ก่อให้เกิดความสุขอย่างสร้างสรรค์ ความสุขที่ได้รับจากการท่องเที่ยว ควรจะเป็นความสุขอย่างสร้างสรรค์ ความสุขที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายวัฒนธรรม ความสุขที่ได้จากการเรียนรู้ว่าผู้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้อย่างไร การท่องเที่ยวควรนำไปสู่การสร้างสรรค์ ดังนั้น ต้องมีการตั้งเป้าหมายไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ดี เมื่อนักท่องเที่ยวไปเที่ยวแล้วได้สัมผัสและเรียนรู้ในสิ่งที่ดี ก็จะทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการทำสิ่งที่ดีด้วย

8. พัฒนาการศึกษ การท่องเที่ยวสามารถมีส่วนส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาการวิจัย การเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงมีการอบรมบุคลากรในท้องถิ่นให้สามารถเป็นมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่นได้

9. ส่งเสริมให้เกิดสังคมโปร่งใสและยุติธรรม การท่องเที่ยวสามารถเป็นสื่อกลางในการนำเสนอข้อมูลในสังคม เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นระบบที่มีการเกี่ยวข้องของบุคคลหลายฝ่าย ทั้งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นบุคคลภายใน ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวยังต้องมีการสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก หรือ นักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดการถ่ายเทข้อมูลข่าวสารแบบสองทางได้ คือ ทั้งจากภายในออกสู่ภายนอก และจากภายนอกเข้าสู่ภายใน การรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ นี้เอง เป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของการสร้างสังคมโปร่งใส

10. พัฒนาระบบการจัดการ (Management made the impossible possible) การจะทำให้ระบบมีพลังนั้น จะต้องสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) และต้องทำเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องการท่องเที่ยว (Tourism for All and All for Tourism)

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่ที่ ประเทศ รัสเซีย ได้เสนอไว้ นั้น เป็นมิติทางสังคมเกือบทั้งสิ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวที่มีการจัดการและวางระบบแนวคิดที่ดีนั้น ควรสนองตอบความต้องการทางสังคมมากกว่าความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ

จากนิยามความหมายข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวคือการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งด้วยจุดประสงค์ต่าง ๆ โดยได้มีการชื่นชมหรือศึกษาสภาพธรรมชาติ วัฒนธรรม หรือสิ่งแวดลอมในที่แห่งนั้นและเนื่องจากการการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นด้วยการเดินทาง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียสิ่งบริการต่าง ๆ เพื่อให้การเดินทางจากต้นทางไปถึงจุดหมายปลายทางได้ อีกทั้งยังมีสิ่งแวดลอมอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องของระหว่างการเดินทางอีกด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีกระบวนการที่สัมพันธ์กันระหว่างผู้เดินทาง การบริการในการเดินทางและจุดหมายปลายทาง

2.1.2 ระบบและองค์ประกอบของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นระบบ โดยมีความสัมพันธ์โยงใยระหว่างนักท่องเที่ยว บริการในการเดินทางและท่องเที่ยวและจุดหมายปลายทาง ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน มีดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบด้านอุปทาน (Supply) ถือเป็นทรัพยากรหลักทางการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

- 1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ
- 1.2 แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม
- 1.3 แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

2. บริการการท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบด้านอุปทาน (Supply) ถือเป็นทรัพยากรรองทางการท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นจุดมุ่งหมายในการเดินทางของนักท่องเที่ยว แต่บางครั้งก็พบว่าบริการบางประเภทสามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาใช้บริการ จนเป็นเสมือนจุดประสงค์หลักประการหนึ่งของการเดินทางได้ บริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่

2.1 การคมนาคมขนส่ง (ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ)

2.2 สถานที่พักแรม (โรงแรม รีสอร์ท บังกะโล เกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ ฯลฯ)

2.3 อาหารและเครื่องดื่ม (ร้านอาหาร ภัตตาคาร รถเข็น หาบเร่ แผงลอย ฯลฯ)

2.4 บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ มี 2 ส่วน ได้แก่

2.4.1 ผู้ประกอบธุรกิจการจ้ดนำเที่ยว (Tour Operator) คือ ผู้จัดรายการนำเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จเพื่อให้ตัวแทนจำหน่ายนำไปขายหรือผู้ให้บริการจัดรายการนำเที่ยวให้นักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ

2.4.2 ตัวแทนจำหน่ายทางการท่องเที่ยว (Travel Agent) คือ ผู้จำหน่ายทัวร์ที่ผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวจัดขึ้นและเป็นตัวแทนจำหน่ายห้องพัก บัตรโดยสารเครื่องบินหรือให้บริการต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง

2.5 ร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก (ห้างสรรพสินค้า ตลาด ย่านหัตถกรรม ฯลฯ)

2.6 สถานบันเทิง (โรงภาพยนตร์ โรงละคร ผับ ดิสโก้เธค คาราโอเกะ ฯลฯ)

2.7 บริการอื่น ๆ อาทิ การอำนวยความสะดวกในการเข้า – ออกเมือง

3. ตลาดการท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบด้านอุปสงค์ (Demand) หมายถึงนักท่องเที่ยว ซึ่งในกระบวนการจัดการจะรวมถึงการพัฒนาและส่งเสริมการขายด้วย สำหรับความหมายของนักท่องเที่ยวมี 3 ลักษณะ ดังนี้

3.1 ผู้มาเยือน (Visitors) คือ บุคคลที่เดินทางจากถิ่นพำนักถาวรของตนในระยะเวลาไม่เกิน 90 วัน เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ แต่ต้องไม่ก่อให้เกิดค่าจ้าง ค่าตอบแทนจากสถานที่ที่ตนไปเยี่ยมเยือน (ซึ่งไม่รวมการเดินทางเพื่อไปทำงาน เพื่อการศึกษา การโยกย้ายถิ่นฐานชั่วคราวของแรงงาน) ผู้มาเยี่ยมเยือนนี้เป็นผลรวมของนักท่องเที่ยวและนักทัศนาจร

3.2 นักท่องเที่ยว (Tourist) คือ บุคคลที่เดินทางจากถิ่นพำนักถาวรของตนไปยังอีกสถานที่หนึ่งโดยมีการค้างคืนอย่างน้อย 1 คืนแต่ไม่เกิน 90 วันด้วยความสมัครใจและด้วยวัตถุประสงค์อันมิใช่เพื่อไปประกอบอาชีพหรือหารายได้และให้หมายความรวมถึงผู้รับบริการหรือความสะดวกจากผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวโดยเสียค่าบริการด้วย

3.3 นักทัศนาจร (Excursionist or Day Tripper) คือ บุคคลที่เดินทางจากถิ่นพำนักถาวรไปยังอีกสถานที่หนึ่งเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีได้ค้างคืนและไม่มีรายได้หรือค่าตอบแทนในการไปเยือนสถานที่นั้น (กองบริการวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, น.124)

2.2 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นส่วนย่อยส่วนประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนั้นถ้ามีการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดีแล้ว จะสามารถนำการท่องเที่ยวโดยชุมชนพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงต้องนำมาใช้ในการวิเคราะห์ผลงานวิจัย ซึ่งที่มาจากความหมาย องค์ประกอบ หลักการจัดการของแนวคิดดังกล่าวมีดังนี้

หลังจากการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก (The United Nations Conference on Environment and Development) เมื่อปี 2535 ที่เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล (Rio de Janeiro Earth Summit) กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ครอบคลุมไปสู่การพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ โดยกำหนดแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ในหัวข้อต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วย (United Nations, "Sustainable Development Issues," 14 February 2003) ซึ่งได้เกิดกระแสหลักสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ คือ

1. กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวในการศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
3. กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.2.1 นิยามและความหมาย

ภราเดช พยัฆวิเชียร (2539, น. 4) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องพิจารณาทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐศาสตร์และสิ่งแวดล้อมควบคู่ขนานกันไปตลอด ในรูปแบบของการท่องเที่ยวนั้นเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องยาวนานโดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย เสื่อมโทรมต่อทรัพยากรนั้น ๆ”

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, น.1) กล่าวว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง “การท่องเที่ยวที่มีการจัดการ เพื่อให้ดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้ได้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม อีกทั้งชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยียนอย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อ

สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ทั้งนี้การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่สามารถเกิดขึ้นได้ในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท แต่จะต้องเน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแห่ง รวมถึงต้องเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงและรับผิดชอบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยนักท่องเที่ยวต้องได้รับความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและหรือวัฒนธรรม อีกทั้งจะต้องให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการอย่างยั่งยืนและให้ผลประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและคืนผลประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น”

2.2.2 หลักการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

หลักการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ถูกกล่าวถึงในการประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดา (Globe '90 Conference Hansard, 1 February 1990) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า (อุษาวดี พูลพิพัฒน์, 2545) หมายถึง “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบันโดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังการท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย” โดยมีหลักการของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้ดังนี้

- 1) การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญและเป็นแนวทางการทำธุรกิจในระยะยาว
- 2) การลดการบริโภคที่มากเกินไปและการลดของเสีย จะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว
- 3) การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
- 4) การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

5) การท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาด้านราคา และคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลายอีกด้วย

6) การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของท้องถิ่นในสาขาการท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่ประชากรและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการการท่องเที่ยวด้วย

7) การปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง มีความจำเป็นในการที่จะร่วมงานไปในทิศทางเดียวกันรวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

8) การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดคล้องแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับการบริการท่องเที่ยว

9) การตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูล จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจ และเคารพในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และจะช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

10) การวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยวและนักลงทุน

นอกจากนี้บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548, น. 20-22) ได้ให้หลักการของการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ 6 องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้คือ

1. องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือน โดยมีการประเมินศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย

2. องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยจะต้องมีการติดตามประเมินผลจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

3. องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาธุรกิจด้านบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

4. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวที่เขาพึงพอใจ

5. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเอง และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

6. องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

และยังมีข้อควรคำนึงถึงของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ดังนี้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, น.18-19)

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวเห็นว่า ชุมชนต้องการเปิดบ้านเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหรือไม่ ถ้าชุมชนยังไม่พร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว ก็ควรชะลอการพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนออกไปก่อน มิฉะนั้นจะเกิดการขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นหรือมีการทำร้ายนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวได้รับผลกระทบทางลบ นักท่องเที่ยวอาจไม่กล้าเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวก็ได้ แต่ถ้าหากชุมชนมีความพร้อมที่จะเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว ก็จะเป็นแนวทางพิจารณาส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อชักจูงให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

2. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวเห็นว่า นักท่องเที่ยวมีความต้องการจะเห็นสิ่งใดจากแหล่งท่องเที่ยวนั้นหรือ

ต้องการได้ประโยชน์อะไรจากแหล่งท่องเที่ยวนั้น ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาจัดหาหรือจัดสร้างกิจกรรมเสริมในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด อันจะเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวนี้มากขึ้น ทำให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นไปด้วย

3. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่า มีสิ่งอำนวยความสะดวกอะไรอยู่แล้วบ้าง มีความเพียงพอกับความต้องการหรือไม่ และต้องการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นเพิ่มอีกหรือไม่ จะเพิ่มในปริมาณมากน้อยเพียงใด ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมให้นักท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งฝึกอบรมพนักงานในการให้บริการด้านต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอด้วย

4. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่า จะถูกกระทบและทำลายหรือไม่ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพิจารณาดูแลรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นไว้ด้วย

5. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่า จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใดจึงเหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางพิจารณาในการกำหนดปริมาณและมาตรฐานของบริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว พร้อมทั้งกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่เหมาะสม และพิจารณามาตรการจำกัดนักท่องเที่ยวด้วย

6. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่า จะให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างไร ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

7. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงสิ่งก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่า มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมหรือไม่ ในขณะที่เดียวกันได้เน้นการจัดการด้านความสะดวกสบายตามมาตรฐานสากลหรือไม่ ทำให้สะท้อนถึงความสำเร็จที่เกิดจากความสามารถในการเชื่อมโยงเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่มีเสน่ห์เฉพาะตัวกับมาตรฐานสากล ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาในการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงเอกลักษณ์ท้องถิ่นกับการเตรียมพร้อมสำหรับยุคโลกาภิวัตน์ด้วย

8. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวอื่นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันว่า เขาพัฒนากันอย่างไรรจึงประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นแนวทางพิจารณาในการศึกษาและเปรียบเทียบพร้อมทั้งเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ให้ดีกว่าเขา

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การจัดการการท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและสังคมอย่างเหมาะสม โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เกิดการเรียนรู้ เข้าใจและเคารพในความแตกต่างซึ่งกันและกัน โดยที่การท่องเที่ยวจะต้องสามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยียนอย่างสม่ำเสมอ ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจได้ไม่เสื่อมคลาย กิจกรรมรายได้และกำไร โดยไม่มีผลกระทบต่อทรัพยากรต่าง ๆ หรือมีแต่น้อยมาก ซึ่งจำเป็นต้องมีการติดตามประเมินผลและตรวจสอบสถานภาพของทรัพยากรนั้นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรับกระบวนการจัดการด้านต่าง ๆ ให้เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจะต้องเกิดขึ้นในการท่องเที่ยวทุกรูปแบบ ไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นการท่องเที่ยวประเภทใดประเภทหนึ่งเท่านั้น แม้แต่การท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ (Mass Market) ก็จะต้องบริหารจัดการโดยคำนึงถึงหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยเช่นกัน

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism)

แนวคิดนี้เป็นแนวคิดหลักที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการสร้างกรอบความคิดในการศึกษาวิจัยและการวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัย เพื่อศึกษาว่าชุมชนต่างๆที่ได้รับรางวัลชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวนั้นมีการจัดการชุมชนตามแนวคิดนี้อย่างไรบ้าง โดยแนวคิดนี้กล่าวถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชนส่วนหนึ่งของความหมาย องค์ประกอบและหลักการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ขณะที่โลกมีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุมากขึ้น ผู้คนกลับมีความต้องการที่จะสัมผัสกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนมากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมของสังคมเมือง เกิดความต้องการที่จะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตแบบชนบทที่เรียบง่ายเพื่อผ่อนคลายจากสภาพชีวิตที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายที่ตนต้องประสบอยู่ในชีวิตประจำวัน การท่องเที่ยวเชิงชุมชนได้กลายเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้คนใช้ทดแทนหรือบำบัดชีวิตจากความเคร่งเครียดของสังคมเมืองที่ต้องการเผชิญอยู่

การท่องเที่ยวเชิงชุมชนในยุคแรกนั้น เป็นการดำเนินการโดยบริษัทนำเที่ยวเป็นผู้นำนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน โดยชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเป็นเพียงการมีส่วนร่วมในการให้บริการบางส่วนเท่านั้น เช่น การขายเครื่องดื่ม การขายสินค้าหัตถกรรมหรือการแสดงการละเล่นท้องถิ่น ซึ่งเป็นเสมือนการจัดฉากให้นักท่องเที่ยวได้ชม ต่อมาเมื่อกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้แพร่ขยายไปอย่างกว้างขวาง จนครอบคลุมมาถึงการพัฒนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนจึงได้มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งได้พัฒนาเป็นการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การวางแผน การบริหารจัดการ ไปจนถึงการควบคุมและประเมินผล ตลอดจนการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันและเมื่อชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวก็จะมีคำใหม่ ๆ เกิดขึ้น อาทิเช่น การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวผ่านชุมชน การท่องเที่ยวในชุมชน การใช้คำต่างๆ เหล่านี้ขึ้นอยู่กับนิยามแห่งการสื่อความหมายต่อคำดังกล่าว แต่ที่แน่นอนก็คือ "ชุมชน" เป็นสิ่งที่ต้องถูกกระหนาบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และอะไรคือการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เหมาะสมอันจะเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและเห็นผล (อุตร วงษ์ทับทิม, 2545, น. 39)

2.3.1 ความหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนานุกรม (2546, น. 9-24) ได้ระบุว่า "การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community based sustainable tourism) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน" โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้าน พร้อมกันทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการ นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึงหรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ให้มีการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรและกระจายอำนาจการตัดสินใจโดยเน้นความสำคัญของการจัดการธรรมชาติแวดล้อมและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง “ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามา กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆไม่ว่า ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นตัวหนุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปทบทวน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2550)

สินธุ์ สโรบล (2545, น. 29) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างจากท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นคนกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว หมายถึง จัดการโดยชุมชนตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยวเท่านั้น ซึ่งความแตกต่างที่ชัดเจนก็คือ ชุมชนอยู่ในบทบาทของเจ้าของกิจกรรมการท่องเที่ยว ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ให้ความร่วมมือ ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนก็คือ การท่องเที่ยวในหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวอยู่แล้วและหมู่บ้านที่จัดการท่องเที่ยวนั้นต้องมีการเตรียมการและวางแผน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อความยั่งยืนทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยที่ชุมชนเป็นผู้ได้ประโยชน์อย่างแท้จริงทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะเน้นให้ความสำคัญกับการมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง

สำหรับรูปแบบของการท่องเที่ยวในชุมชนนั้น สามารถดำเนินกิจกรรมได้หลากหลายรูปแบบ ดังนี้ กิจกรรมท่องเที่ยวในหมู่บ้าน หมายถึง กิจกรรมที่ชุมชนในหมู่บ้านจัดขึ้นเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว เช่น การเดินชมธรรมชาติในบริเวณหมู่บ้าน การศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนโดยมีชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ เป็นมัคคุเทศก์นำชม, กิจกรรมการพักผ่อนในหมู่บ้าน การพักผ่อนนั้นสามารถทำได้ 2 แบบ คือ การพักอยู่ร่วมกับเจ้าของบ้านและการพักในที่พักซึ่งชุมชนจัดไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ทั้งนี้กิจกรรมทั้ง 2 ประการ ควรมีการแลกเปลี่ยนหรือเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน โดยนักท่องเที่ยวเป็นผู้จ่ายค่าที่พักและอาหารให้แก่เจ้าของบ้านหรือชุมชน, กิจกรรมชมงานประเพณีหรือการแสดงทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น การแสดงดนตรีพื้นเมือง การฟ้อนรำหรือการละเล่นพื้นบ้านและการซื้อสินค้าพื้นเมือง เช่น สินค้าที่ผลิตขึ้นโดยชุมชน อาจเป็นงานศิลปหัตถกรรม ขนมพื้นบ้าน อาหารพื้นเมืองรวมถึงสินค้าทางการเกษตรต่าง ๆ

2.3.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ดีนั้น ควรมีองค์ประกอบสำคัญสี่ประการดังต่อไปนี้ (พจนานวนศรี 2546, น. 14) ประการแรกคือ องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาตนเอง และใช้ทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืน และชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

ประการที่สอง คือ องค์ประกอบด้านองค์กรชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน ชุมชนมีปราชญ์หรือผู้มีความรู้และทักษะในเรื่องต่างๆที่หลากหลาย และชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

ประการที่สาม คือ องค์ประกอบด้านการจัดการ ประกอบด้วย ชุมชนมีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ชุมชนมีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวและชุมชนสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ ชุมชนมีการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและชุมชนมีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ประการสุดท้าย คือ องค์ประกอบด้านการเรียนรู้ ประกอบด้วย ชุมชนมีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ชุมชนมีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน และชุมชนมีการสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

2.3.3 หลักการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

หลักการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้เห็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ควรมีหลักการดังนี้ (พจนานวนศรี 2546, น. 11)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม

6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนในท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการข้างต้นนั้น จำเป็นต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว และขณะเดียวกันต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้เห็นความสำคัญและการเป็นนักท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มากขึ้น เพื่อสร้างการรับรู้และสร้างความเข้าใจต่อบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม

ดร.ชนันท์ เอ็มพันธ์ (2545, น.110) ได้กล่าวถึงหลักการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ ดังนี้

1. ประชาชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจังตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมติดตาม ประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น
2. ต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่ใกล้เคียง
3. ต้องมีความยั่งยืน ทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว
4. เป็นการนำรายได้หรือประโยชน์อื่น ๆ มาสู่ชุมชนและเกิดการกระจายรายได้ดังกล่าวอย่างเป็นธรรม
5. ต้องเป็นการให้ประสบการณ์ันทนาการที่ดีแก่นักท่องเที่ยว ทั้งยังก่อให้เกิดจิตสำนึกในการท่องเที่ยวที่ดีและทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจในชุมชนท้องถิ่นและหรือแหล่งท่องเที่ยวที่ชุมชนท้องถิ่นดูแลจัดการ

จากองค์ประกอบทั้ง 4 ประการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนและหลักการจัดการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ควรดำเนินควบคู่กันทุกขั้นตอน หากขาดประการใดประการหนึ่ง การท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจประสบปัญหาและพบกับความล้มเหลวได้ โดยเฉพาะในการบริหารจัดการนั้น ความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ นับเป็นสิ่งที่จำเป็นมากเท่าเทียมกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน เพราะหากสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน แต่ดำเนินงานไปโดยไม่มีความรู้ความ

เข้าใจในการบริหารจัดการที่ดีพอ ชุมชนก็อาจประสบปัญหาและส่งผลกระทบต่อทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนได้ ในทางตรงข้ามแม้กลุ่มผู้บริหารจัดการจะมีความรู้และทักษะที่ดี แต่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนก็อาจนำไปสู่ปัญหาการแตกแยกในชุมชนได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการดำเนินงานโดยชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนแล้ว ก็มิได้หมายความว่า จะไม่มีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้นกับการท่องเที่ยวในชุมชนอีก เพราะบางครั้งปัญหาที่เกิดขึ้น อาจมิได้มีสาเหตุมาจากการจัดการที่ไม่ดีพอ แต่อาจเกิดจากการมีความคาดหวังหรือมีเป้าหมายที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยวและชุมชน เช่น นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชนด้วยความคาดหวังว่า จะได้พบสิ่งที่แปลกและน่าตื่นตาตื่นใจ ในขณะที่สิ่งที่ชุมชนเป็นอยู่เป็นเพียงวิถีชีวิตธรรมดาเท่านั้นหรือในทางกลับกัน นักท่องเที่ยวอาจคาดหวังที่จะได้พบกับวิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ แต่ชุมชนมีเป้าหมายที่จะสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยว โดยจัดแต่งบรรยากาศหรืออาหารการกินเป็นพิเศษหรือบางครั้งความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นจากเหตุง่าย ๆ เพียงแค่นักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผู้ที่เดินทางมาพร้อมเวลาว่างและต้องการทำกิจกรรมมากมายในท้องถิ่น แต่เจ้าบ้านต้องอยู่กับงานในชีวิตประจำวัน อีกทั้งกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนก็เป็นเพียงการเรียนรู้วิถีชีวิตประจำวันที่เรียบง่ายเท่านั้น ความคาดหวังที่แตกต่างกันนี้อาจนำไปสู่ความล้มเหลวของการท่องเที่ยวในชุมชน นอกจากนี้ความขัดแย้งยังอาจเกิดขึ้นภายในชุมชนเองระหว่างคนในท้องถิ่นซึ่งทำงานในภาคการท่องเที่ยวกับคนท้องถิ่นที่ทำงานในภาคการเกษตร เนื่องจากมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน ดังนั้นนอกเหนือจากการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการทุกขั้นตอนแล้ว ควรจะต้องมีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจและความคาดหวังที่ตรงกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับเจ้าบ้าน รวมถึงการสร้าง ความเข้าใจและกำหนดขอบเขตข้อตกลงระหว่างคนภายในชุมชนด้วยตนเอง (ดร.ชนันท์ เอ็มพันธุ์, 2545, น.111)

2.4 แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็งเป็นปัจจัยที่สำคัญส่วนหนึ่ง ที่น่าจะส่งผลให้ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จจนได้รับรางวัลดังกล่าวได้ เพราะแนวคิดนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งของ ททท. ในการนำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินรางวัล แนวคิดนี้จึงมีความสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัย ว่ามีความเกี่ยวข้องและมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดกับชุมชนท่องเที่ยวต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จ

ในการให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง พบว่าได้มีการให้ความหมายไว้ดังนี้ ความหมายของชุมชนเข้มแข็งมีความหมายเช่นเดียวกับความหมายของชุมชน ความเป็นชุมชน

ประชาคม ประชาสังคมสังคมเข้มแข็งซึ่งคำเหล่านี้มีความหมายเดียวกันโดยหมายถึง “การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมการณ์ร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ในการกระทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันและมีการจัดการที่มีการรวมตัวของกลุ่มคนและพัฒนากลายเป็นชุมชนขึ้นมา ก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สิ่งดีงามทุกอย่างทั้งในด้านเศรษฐกิจจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและสุขภาพ” (ประเวศ วะสี, 2540, น. 3 – 6, อุดมย์ วงศ์ศรีคุณ, 2543, น. 14) และจากการศึกษาถึงลักษณะที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็ง พบว่าชุมชนเข้มแข็งควรมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. ชุมชนมีความเป็นอิสระ กล่าวคือ มีอิสรภาพด้านความคิดและอุดมคติที่ไม่ถูกบังคับควบคุมด้วยกำลังอำนาจใด ๆ
2. ชุมชนรวมตัวกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมิใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตน
3. สมาชิกในชุมชนมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการทำกิจกรรม มีความเชื่ออาทรต่อกัน และมีการกระทำร่วมกัน
4. ชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเรียนรู้ (learning organization) สมาชิกของชุมชนจะต้องเรียนรู้ต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวสารทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ด้านต่างๆ ที่จำเป็น เช่น ด้านอาชีพ ด้านการเมือง การปกครอง เป็นต้น โดยการเรียนรู้จะเป็นไปในลักษณะเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำ
5. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) การมีจิตวิญญาณของชุมชนจะเห็นได้จากการที่สมาชิกมีความผูกพันรักดีกับชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน
6. เป็นชุมชนที่สามารถจัดการตนเอง แก้ปัญหาของตนเองได้ โดยดำเนินการกิจกรรม 4 ประการ คือ การวางแผน (planning) ชุมชนจะต้องมีการวางแผนว่าจะทำอะไร ใครเป็นผู้ทำทำที่ไหน เมื่อไร อย่างไร การจัดกระบวนการ (organizing) เป็นการเตรียมการเพื่อการดำเนินการตามแผน ซึ่งต้องมีการเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน การลงมือดำเนินการ (implementing) เป็นการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้จนกว่างานจะเสร็จและการประเมิน (evaluating)
7. เป็นชุมชนที่มีสภาพเป็นปึกแผ่นและมีสันติภาพ สมาชิกของชุมชนมีความรู้สึกผูกพันกัน มีความรักใคร่สามัคคี
8. เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง
9. เป็นชุมชนที่มีการเกิดขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติ

นอกจากนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) ได้มีการกำหนดแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนไว้เช่นเดียวกัน โดยมีรายละเอียดกล่าวถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไว้เป็นยุทธศาสตร์การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศโดยสรุป ดังนี้ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10, 2551)

ยุทธศาสตร์การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของ ประเทศ ให้ความสำคัญกับ

1. การบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ด้วยการส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำในรูปแบบที่หลากหลายและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชน มี กระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน มีเครือข่ายการ เรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนและองค์ประกอบ ส่วนท้องถิ่นให้สามารถพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการนำไปสู่การพึ่งตนเอง รวมทั้ง การสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชนพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง

2. การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตบน ฐานศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมดุล เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียง ภายในชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนมีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ กลุ่มอาชีพ สนับสนุนการนำภูมิ ปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการและสร้างความ ร่วมมือกับภาคเอกชนในการลงทุนสร้างอาชีพและรายได้ที่มีการจัดสรรประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ ชุมชน ส่งเสริมการร่วมลงทุนระหว่างเครือข่ายองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้ง สร้างระบบบำเพาะวิสาหกิจชุมชนควบคู่กับการพัฒนาความรู้ด้านการจัดการ การตลาดและ ทักษะในการประกอบอาชีพ

3. การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล ด้วยการส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสงวนอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ใช้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ รวมทั้งการ สร้างกลไกในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอาจกล่าวได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการดำเนินงานกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวต่างๆในชุมชน เพราะถ้าคนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมหรือไม่ให้ความร่วมมือเรื่องต่างๆแล้วนั้น การดำเนินการอาจจะไม่สามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนจำเป็นต้องนำมาวิเคราะห์งานวิจัยด้วย ซึ่งรายละเอียดของแนวคิดมีดังต่อไปนี้

2.5.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1981, p. 11, อ้างใน สิริเกศอนงค์, 2547, น. 49) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นกระบวนการในการพัฒนาว่า คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น เป็นไปโดยการเน้นที่การให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชน

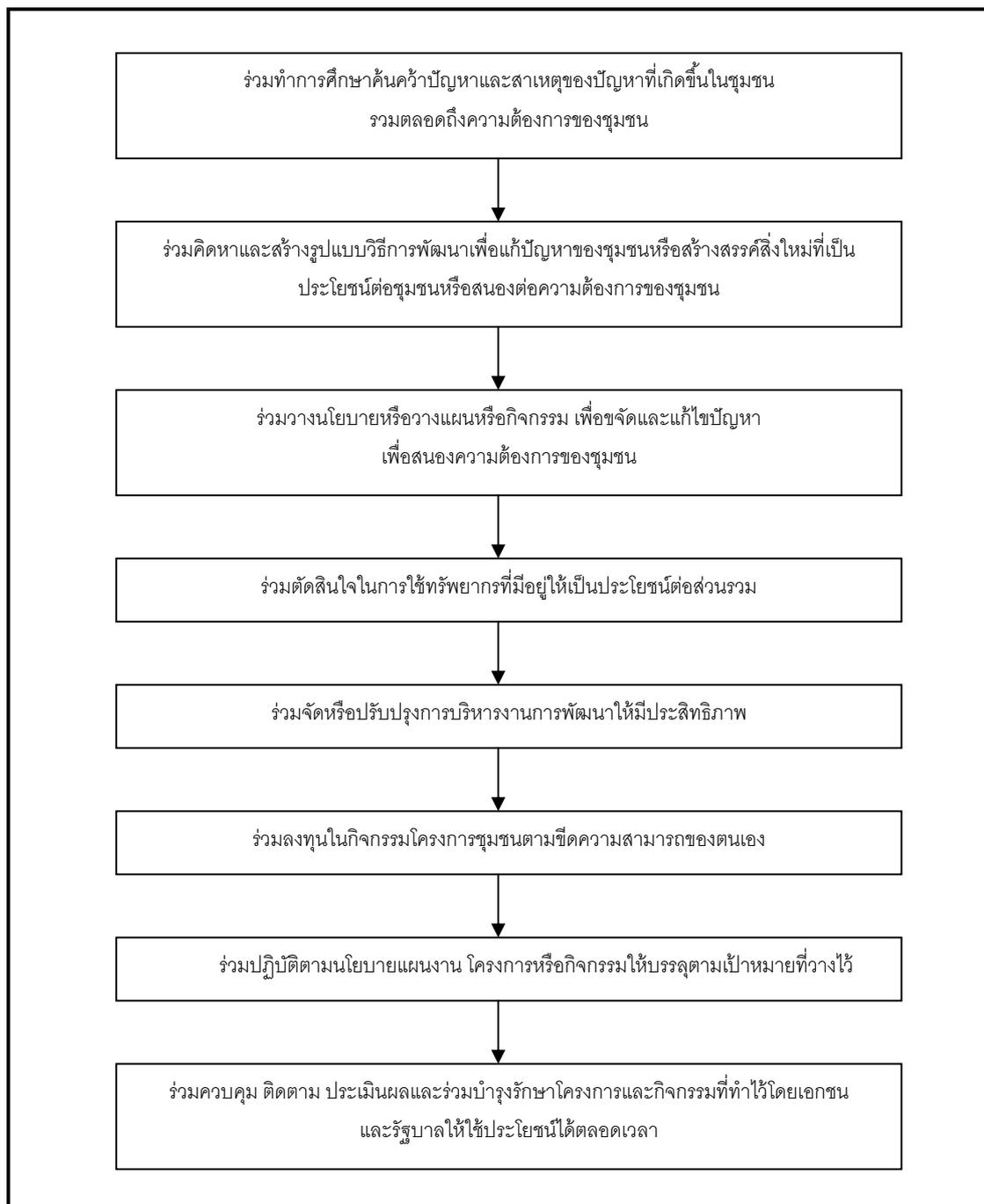
พัฒน์ บุญรัตนพันธ์ (2517, น. 129) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการทำให้ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง เพื่อตัวประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเอง และมีส่วนดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่ปรารถนาหรือที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ ต้องมิใช่เป็นการกำหนดกรอบแนวคิดจากบุคคลภายนอก

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527, น. 22) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของคนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, น. 185) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง “การเกี่ยวข้องทางสังคมด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นสิ่งเร้าให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย”

2.5.2 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนั้นมีหลายขั้นตอนและสามารถกระทำได้ในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบนั้นจะมีระดับของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันด้วย ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายการพัฒนา (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2527, น.6-7) คือ

แผนภูมิที่ 2.1 ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2527, น.6-7)

Cohen และ Uphoff (อ้างถึงใน ชูสวัสดิ์ จันทร์โรจน์, 2541, น. 23) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่ม การตัดสินใจและการตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหารและการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

จากแนวคิดด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนควรจะประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ได้แก่ การหาหรือ การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ การประเมินผลและการรับผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยในส่วนของปฏิบัติขั้นนั้น จะรวมถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การจัดโครงสร้างองค์กร การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ การจัดสรรงบประมาณ การประสานงาน การดำเนินการ การควบคุม การประเมินผล ตลอดจนถึงการร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นกลไกที่ไม่เพียงแต่จะได้รับรู้ก่อนการตัดสินใจเท่านั้น แต่จะต้องมีโอกาสในการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงสิ้นสุดกระบวนการตัดสินใจ การได้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น การตั้งคำถามและการเสนอทางเลือก ตลอดจนรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องจะทำให้เขายอมรับในมติที่เกิดขึ้นได้ การบริหารงานโดยให้บุคลากรในองค์กรมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ หรือที่เรียกว่าการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม นั้น เป็นแนวทางที่สำคัญสำหรับการบริหารงานชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน เนื่องจากสมาชิกของชุมชนทุกคนล้วนเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้นร่วมกัน การจะนำทรัพยากรของชุมชนมาใช้จึงควรให้สมาชิกของชุมชนร่วมกันกำหนดแนวทางที่เหมาะสม รวมถึงร่วมกันดำเนินงาน ตลอดจนร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อป้องกันผลเสียและความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น

2.6 แนวคิดการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนขับเคลื่อนได้ ถ้าไม่มีการบริหารจัดการที่ดีแล้ว งานแต่ละอย่างในชุมชนจะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ แนวคิดนี้นำมาวิเคราะห์ในส่วนของการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนว่ามีรูปแบบการจัดการ การบริหารอย่างไรบ้าง ชุมชนจึงประสบความสำเร็จจนได้รับรางวัล

การบริหารจัดการเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการดำเนินงานต่าง ๆ เพราะการบริหารจัดการคือกลไกในการขับเคลื่อนให้กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปได้ ดังนั้น หากไม่มีการวางระบบหรือจัดรูปแบบการบริหารที่ดีพอ จะทำให้การดำเนินงานล้มเหลวหรือต้องใช้เวลา นานกว่าที่ควร จึงจะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ ในทางกลับกันการบริหารที่มีโครงสร้างและระบบที่ดี จะทำให้การปฏิบัติงานสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

2.6.1 ความหมายของการจัดการ

Donnelly, James H., Gibson, Jr. James L. และ Ivancevich, John M. ได้ให้คำจำกัดความว่าการจัดการหมายถึง “ภารกิจของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือหลายคน (ที่เรียกว่าผู้บริหาร) ที่เข้ามาทำหน้าที่ประสานให้การทำงานของบุคคลที่ต่างฝ่ายต่างทำและไม่อาจประสบความสำเร็จจากการแยกกันทำให้สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยดี” (อ้างถึงใน ธงชัย สันติวงษ์, 2545, น. 3)

2.6.2 องค์ประกอบของการจัดการ

การจัดการมีองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่

1. การวางแผน (Planning) คือ กระบวนการในขั้นตอนของการกำหนดเป้าหมาย การวางแผนกลยุทธ์เพื่อให้การดำเนินการสามารถไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ โดยผ่านกระบวนการในการวิเคราะห์และการคาดการณ์เกี่ยวกับทรัพยากรและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต การวางแผนงานนี้จะต้องคำนึงถึงการบูรณาการระหว่างระบบงานทุกระบบส่วน การวางแผนจึงเปรียบเสมือนแบบพิมพ์เขียวในการทำงานหรือเป็นแผนที่ในการนำทางการดำเนินงานสำหรับองค์กร ทั้งนี้แผนการดำเนินงานต่าง ๆ สามารถมีการปรับปรุง พัฒนา

ระหว่างการดำเนินการได้ เพื่อบูรณาการและผสมผสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น ขั้นตอนในการวางแผนสามารถแบ่งออกได้เป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่

1. การกำหนดเป้าหมาย (Goal Identifying) เพื่อให้ทราบถึงความต้องการที่แท้จริงขององค์กร อันจะเป็นแนวทางในการนำไปสู่การกำหนดพันธกิจ วัตถุประสงค์และกลยุทธ์ของแผน

2. การรวบรวมข้อมูล (Data Collecting) เช่น การสำรวจและคาดการณ์ เพื่อให้ทราบถึงทรัพยากรและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันและคาดคะเนสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การรวบรวมข้อมูลควรกระทำทั้งในเชิงกว้างและลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

3. การวิเคราะห์ (Analyzing) โดยการนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาทำการวิเคราะห์สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและอนาคต ทั้งในด้านจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและความเสี่ยง (SWOT Analysis) เพื่อกำหนดทิศทางการวางแผนการดำเนินงานและการพัฒนาต่าง ๆ

4. การกำหนดแผน (Planning) กำหนดแผนหรือขั้นตอนการดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้ แผนอาจมีหลายระดับตามความจำเป็นของระดับในการจัดการ เช่น แผนในเชิงกลยุทธ์ แผนโครงการหรือแผนดำเนินงาน นอกจากนี้ การกำหนดระยะเวลาของแผนงานจะต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์กรที่ตั้งไว้ เช่น แผนระยะยาว (อาจจะเป็น 5 ปี หรือมากกว่า) แผนระยะปานกลาง (ประมาณ 2-3 ปี) และแผนระยะสั้น (แผนประจำปี แผนไตรมาส แผนประจำเดือน)

5. การดำเนินงานตามแผน (Implementing) คือการนำแผนงานมาดำเนินการตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่กำหนดไว้

6. การประเมินผล (Evaluating) คือการประเมินผลของแผนว่าเมื่อดำเนินงานตามแผนที่วางไว้แล้ว สามารถทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้หรือไม่ หากมีพบว่าแผนที่วางไว้มีข้อบกพร่อง จะต้องทำการปรับปรุงแผน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนใหม่อีกครั้ง จากนั้นจึงจะกลับเข้าสู่ขั้นตอนของการดำเนินงานตามแผนที่ปรับปรุงแล้วต่อไป ทั้งนี้การประเมินผลจะต้องทำเป็นระยะ ๆ ควบคู่ไปตลอดการดำเนินงานเพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

2. การจัดองค์กร (Organizing) คือ การออกแบบและกำหนดภาระงานออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการดำเนินงาน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การจัดทำโครงสร้างองค์กร

2. การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มงานต่าง ๆ

3. การระบุนขอบเขตของตำแหน่งงานต่าง ๆ

3. การจัดตัวบุคคล (Staffing) คือ ภาระหน้าที่ในการบริหารบุคลากร โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. การเสาะหาและคัดเลือกบุคลากร เพื่อให้ได้มาซึ่งคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับลักษณะงานต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในโครงสร้างองค์กร

2. การมอบหมายงานให้เหมาะสมบุคลากร โดยจะต้องคำนึงถึงความรู้ความสามารถ หรือศักยภาพของแต่ละบุคคลหรือการยึดหลัก Put the Right Man on the Right Job

4. การสั่งการ (Leading) เป็นการชี้นำ สั่งการหรือกำกับการทำงานให้เป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ ซึ่งนับเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดกระบวนการหนึ่งในการบริหาร โดยจะต้องสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้บุคลากรให้เกิดความกระตือรือร้นและความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน ซึ่งจะต้องอาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนและกลุ่มคน และการมีจริยธรรม จรรยาบรรณ การเอาใจใส่ ความยุติธรรมในการบริหารงาน รวมถึงการมีทักษะในการสื่อสารเป็นอย่างดีเพื่อให้สามารถเอาชนะใจของบุคลากรในองค์กร นำจะนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน เกิดผลสูงสุดในการทำงานและนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

5. การควบคุม (Controlling) การควบคุมถือเป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหาร เพื่อให้การทำงานเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้และป้องกันมิให้เกิดความเสียหายในด้านต่าง ๆ โดยการวัดผลงานที่เกิดขึ้นกับมาตรฐานหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างที่ผิดแผกไปจากแผน หากมีความผิดพลาดเกิดขึ้นก็ต้องดำเนินการแก้ไขหรือปรับปรุงวิธีการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

2.7 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปัจจัยที่สำคัญส่วนหนึ่งของเกณฑ์การตัดสินของ ททท. ที่นำมาเป็นปัจจัยในการตัดสินมอบรางวัลให้กับชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว แนวคิดดังกล่าวจำเป็นต้องนำมาใช้วิเคราะห์ชุมชนว่า มีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่อย่างไร แนวคิดนี้มีความสำคัญไม่น้อยเพียงใดสำหรับการเป็นชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว

2.7.1 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัส เพื่อเป็นแนวทางการดำรงชีวิตและแนวทางในการพัฒนาประเทศแก่พสกนิกรชาวไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ทรงพระราชทานแก่นักศึกษาในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ความว่า

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอดี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ เป็นเบื้องต้นก่อนโดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป” (สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม, มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2547, น. 4)

และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสอีกครั้งในปี พ.ศ. 2537 ซึ่งเป็นช่วงที่อยู่ในภาวะที่เศรษฐกิจไทยยังคงขยายตัวในอัตราสูง แต่มีอัตราความเสี่ยงอันเนื่องมาจากความโลภในจิตใจของบุคคลในสังคมที่มีมากขึ้นจนเกินความพอดี ได้ทรงพระราชทานเรื่อยมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 – 2540 และได้ทรงอธิบายความหมายอย่างชัดเจนไว้ในปี พ.ศ. 2541 ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน การดำเนินงานทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ทั้ง

ทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

การพัฒนาในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเน้นพื้นฐานการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ โดยพยายามนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดขณะเดียวกันก็ต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมและถ้าหากเป็นไปได้ต้องฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นด้วยหรือเป็นการพัฒนาที่เพิ่มพูนทุนในทุกประเภท ไม่ว่าจะทุนมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย ความเพียร ความสามารถ สติปัญญาและการพัฒนาจิต ทุนสังคม คือ การช่วยเหลือ เผื่อแผ่ ความซื่อสัตย์สุจริตที่ก่อให้เกิดการร่วมมือกัน ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม ทุนทางด้านกายภาพไม่ว่าจะเป็นเงินทุน เครื่องมือ เครื่องจักรและเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งจะเกิดสถานการณ์ดังกล่าวได้ จะต้องปราศจากซึ่งความโลภหรือความเห็นแก่ตัวมากเกินไป ซึ่งจะทำให้มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยรู้จักพอ คือ พอมีพอกินหรือพอมีพอใช้และตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ซึ่งก็เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีสำหรับการพัฒนาประเทศโดยรวมจะต้องมีการพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอน โดยใช้หลักวิชาการหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่แต่ละขั้นตอนของการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), “เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร”, 2551)

2.7.2 กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

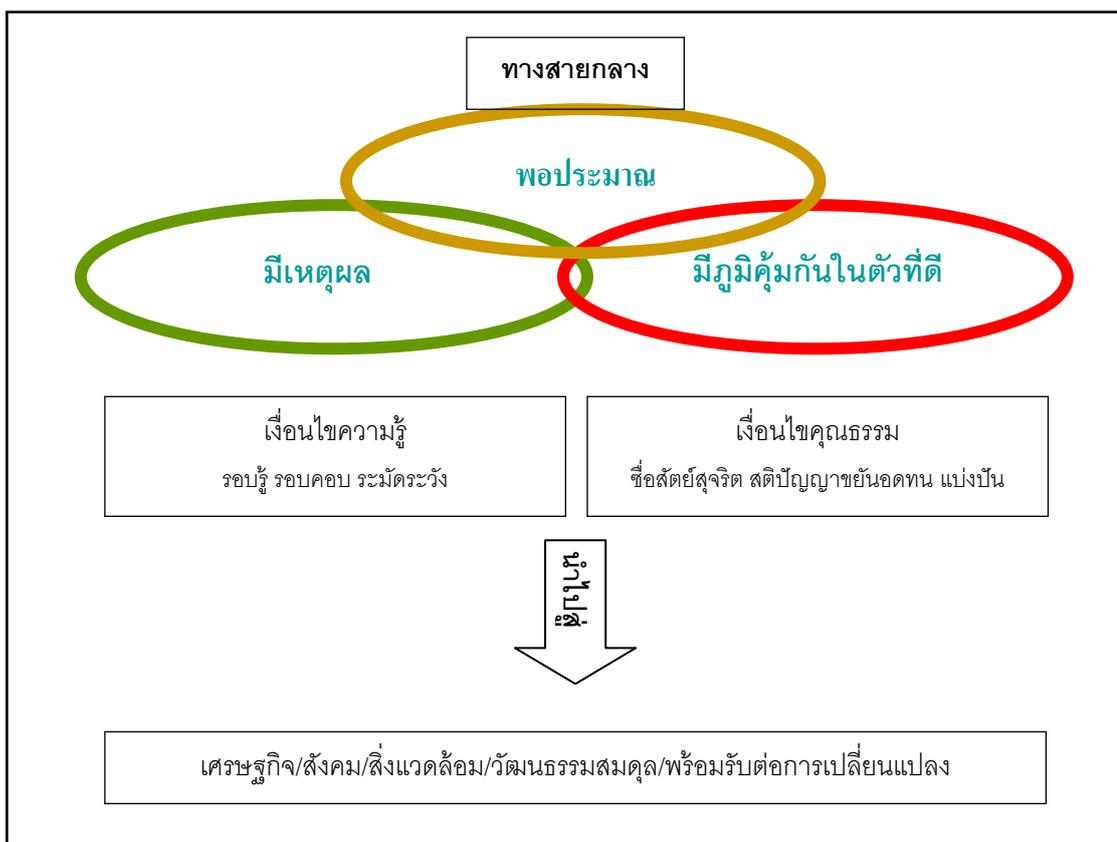
เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), “เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร”, 2551)

2.7.3 แนวคิดของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความ

รอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), “เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร”, 2551)

- ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
- ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

แผนภูมิที่ 2.2 แผนภูมิปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ดร.ปรียานุช พิบูลสราวุธ, การบริหารงานและการดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง, โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง, สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2551)

กล่าวโดยสรุปเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ ความพอดีและสมดุล เพราะฉะนั้นความพอดีและความสมดุลจะทำให้เกิดความยั่งยืนได้ในระยะยาว เศรษฐกิจพอเพียงแบ่งออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ มีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันโดยมีปัจจัยสนับสนุน 2 ข้อคือ เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม ซึ่งทั้งหมดรวมแล้วก็คือความสมดุล แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นถ้ามีการนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนที่เข้มแข็งจะสามารถสังเกตชุมชนนั้นได้ อาทิเช่น ลักษณะคนในชุมชนจะมีจิตสำนึกสาธารณะ มีความเอื้ออาทร ชุมชนมีผู้นำที่ดี รู้จักวิเคราะห์ข้อมูลท้องถิ่นของตนเอง มีกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน มีพัฒนาการกรรมบนพื้นฐานของศักยภาพของชุมชน ลักษณะดังกล่าวที่กล่าวมานั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงคือเงื่อนไขการมีความรู้ นำความรู้มาจัดการชุมชนและการมีคุณธรรมของคนในชุมชน ช่วยสร้างความยั่งยืนให้ชุมชน สามารถช่วยการพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้

2.8 แนวคิดการลงทุนในการอนุรักษ์ทรัพยากรของท้องถิ่น

การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะสามารถพัฒนาได้อยู่ในระยะยาวจนเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้นั้นจำเป็นต้องมีการลงทุนอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น การวิเคราะห์เรื่องของปัจจัยดังกล่าวว่ามีความสำคัญมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องใช้แนวคิดวิเคราะห์ผลการศึกษา

การดำเนินงานการท่องเที่ยวในท้องถิ่นจำเป็นต้องมีการเชื่อมโยงการอนุรักษ์และการจัดการเรื่องราวได้หรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยมีการนำรายได้จากการท่องเที่ยวกลับคืนสู่ชุมชนท้องถิ่น และนำรายได้เหล่านั้นมาใช้อนุรักษ์ ดำเนินงานการสร้างความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมให้กับท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นมีทรัพยากรการท่องเที่ยวของตนเองที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นได้ในระยะยาว

เกษม จันทรแก้ว (2530, น. 100) ได้ให้หลักการอนุรักษ์ไว้ 3 ประเด็น คือ

1. ต้องใช้อย่างชาญฉลาด คือ ในการใช้ทรัพยากรแต่ละอย่างต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถี่ถ้วน

2. ประหยัด (เก็บ รักษา สงวน) ของที่หายาก หมายถึง ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรอย่างยิ่งที่จะเก็บรักษาไว้ มิให้สูญไปบางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ก็ต้องใช้อย่างประหยัด

3. หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพล่อแหลมต่อการสูญเปล่าหรือจะหมดไป ถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการควรอย่างยิ่งที่จะได้หาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

นิวัติ เรื่องพานิช (2537, น. 43 – 45) กล่าวถึง แนวความคิดและหลักการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด ยาวนานที่สุดและโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้มีได้หมายถึง ห้ามใช้หรือเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉยๆ แต่จะต้องนำมาใช้ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ

2. ทรัพยากรธรรมชาติจำแนกอย่างกว้างๆ ออกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ กับทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น น้ำมันและแร่ต่างๆ

3. ปัญหาสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรดินที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่ให้คงคุณสมบัติที่ดีตลอดไปในขณะเดียวกันจะเป็นผลดีต่อทรัพยากรอื่นๆ เช่น น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่าด้วย

4. การอนุรักษ์หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรอื่นในเวลาเดียวกันด้วย ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

5. ในการวางแผนจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้น จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตนเอง มาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยทั่วไป การอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก

6. ไม่มีโครงการอนุรักษ์ใดที่จะประสบความสำเร็จได้นอกจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้นๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุกๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์ และควรใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

7. อัตราการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันจะเป็นที่ใดก็ตามยังไม่อยู่ในระดับที่จะพียงซึ่งฐานะความอยู่ดีกินดีโดยทั่วถึงได้ เนื่องจากการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยังเป็นไปโดยไม่ทั่วถึง

8. การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือในชนบท ความมั่งคั่ง สุขสมบูรณ์ของประเทศขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรของประเทศนั้นๆ

9. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใดๆ ด้วยเหตุใดก็ตามเท่ากับเป็นการทำลายความเจริญของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ต้องยอมรับว่าการทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้เกิดขึ้นอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีการใช้ทรัพยากรนั้นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

10. การดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ ซึ่งต่างก็เกิดมาจากทรัพยากรอื่นเช่น ดิน น้ำ เพราะกำลังงานของมนุษย์ตลอดจนการกินดีอยู่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจขึ้นอยู่กับคุณค่าของอาหารที่เราบริโภค อาหารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ ข้าว หรือในรูปของนม เนื้อสัตว์ อันเป็นผลผลิตจากพืชที่สัตว์บริโภคเข้าไปล้วนเกิดมาจากดินทั้งสิ้น

11. มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติ และเชื่อในความเป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำวิทยาการต่างๆ มาช่วยหรือบรรเทากระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดที่เดียวอย่างแน่นอน

12. การอนุรักษ์นอกจากจะเพื่อการอยู่ดีกินดีของมวลมนุษย์แล้ว ยังจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อความสมบูรณ์ และเป็นผลดีทางด้านจิตใจด้วยเช่นกัน เช่น การอนุรักษ์สภาพธรรมชาติ การอนุรักษ์สัตว์ป่า เพื่อความสวยงาม และสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นเกมกีฬา เป็นต้น

13. เป็นความจริงที่ว่าประชากรของโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่ทรัพยากรธรรมชาติกลับลดน้อยถอยลงทุกที ไม่มีใครทราบได้ว่าการใช้ทรัพยากรในบั้นปลายนั้นจะเป็นอย่างไรอนาคตจึงเป็นสิ่งที่มืดมน ถ้าหากทุกคนไม่เริ่มต้นอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่บัดนี้

จากความหมายของการอนุรักษ์ สามารถสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลรักษา รวมทั้งการนำเอาทรัพยากรมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดใช้อย่างยั่งยืนที่สุด และต้องมีการสูญเสียทรัพยากรไปโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด กล่าวคือเป็นการใช้ทรัพยากรของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไปในอนาคต

2.9 แนวคิดการสนับสนุนด้านนโยบายการท่องเที่ยวทั้งระดับชาติและภูมิภาค

การสนับสนุนด้านนโยบายการท่องเที่ยวทั้งระดับชาติและระดับภูมิภาคมีความสำคัญมากในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน นอกจากนี้นโยบายด้านวัฒนธรรม, นโยบายการปกป้องรักษาสีงแวดล้อมและนโยบายทาง

เศรษฐกิจสำหรับพื้นที่ที่ค่อนข้างเสียเปรียบเรื่องการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว ก็มีความสำคัญเช่นกัน นอกจากนี้การตระหนักถึงความต้องการที่จะริเริ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน นั้นจำเป็นต้องมีการให้ความสำคัญในนโยบายระดับชาติหรือระดับภูมิภาค เพื่อนำไปสู่การนำ นโยบายมาปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพในระดับท้องถิ่น ซึ่งนโยบายในระดับชาติที่ เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีดังนี้

2.9.1 นโยบายของรัฐบาลชุดปัจจุบัน คุณอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (นโยบายปรับโครงสร้าง เศรษฐกิจภาคการท่องเที่ยวและบริการ)

1. ขยายฐานภาคบริการในโครงสร้างการผลิตของประเทศ โดยเพิ่มความ หลากหลายของธุรกิจบริการ เพิ่มมูลค่า เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน พัฒนาแรงงานฝีมือทั้งใน ด้านคุณภาพและความรู้ด้านภาษา และเชื่อมโยงธุรกิจภาคบริการ อุตสาหกรรม และเกษตรเข้า ด้วยกันให้เป็นกลุ่มสินค้า เช่น ธุรกิจสุขภาพ อาหารและการท่องเที่ยว รวมทั้งสินค้าบริการที่ใช้ ความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยที่เชื่อมโยงกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

2. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งของรัฐและเอกชน โดยรักษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เดิมที่มีอยู่แล้ว ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวที่ มนุษย์สร้างขึ้น โดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชน รวมทั้งจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษด้านการ ท่องเที่ยวและกำหนดจุดขายของแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละภาคและกลุ่มจังหวัดให้มีความ เหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น กรุงเทพมหานครที่ทรงเสน่ห์ ภาคใต้เป็นศูนย์กลางท่องเที่ยว ทางทะเลระดับโลก ภาคเหนือ เป็นศูนย์กลางอารยธรรมล้านนา ภาคอีสานเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยว เชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี วัฒนธรรมและชายแดน ภาคกลางเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวอารยธรรม มรดกโลกและมรดกธรรมชาติ เป็นต้น

3. พัฒนามาตรฐานบริการด้านการท่องเที่ยว โดยจัดให้มีมาตรฐานธุรกิจที่เกี่ยวข้อง กับการท่องเที่ยว เช่น มาตรฐานธุรกิจนำเที่ยวมาตรฐานการเดินทาง มาตรฐานร้านจำหน่ายสินค้า ที่ระลึก มาตรฐานที่พักและโรงแรม เป็นต้น รวมทั้งพัฒนามาตรฐานบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยว เช่น พนักงานโรงแรม พนักงานบริษัทนำเที่ยว มัคคุเทศก์ พนักงานร้านอาหาร พนักงาน รถนำเที่ยว เป็นต้น และปรับปรุงมาตรฐานการให้บริการของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยว ทั้งในด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และค่าธรรมเนียมและค่าบริการของรัฐ

4. พัฒนาด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยสนับสนุนให้ ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและกลยุทธ์ด้านการตลาด และกำหนดกลยุทธ์

การประชาสัมพันธ์เพื่อสนับสนุนจุดขายที่มีความโดดเด่นของไทยให้เป็นศูนย์กลางระดับโลก โดยเฉพาะความพร้อมของการให้บริการทางด้านศูนย์กลางการประชุมและแสดงสินค้าระหว่างประเทศ และศูนย์กลางท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รวมทั้งส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์เพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักทั่วโลก

5. ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหมดให้มีความทันสมัยและสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเพิ่มประสิทธิภาพของการบังคับใช้กฎหมายทางด้านความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2552)

2.9.2 นโยบายกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (นโยบายด้านการท่องเที่ยว)

1. เร่งฟื้นฟูระดับความสัมพันธ์และร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อให้ไทยเป็นประตูทางผ่านหลักของการท่องเที่ยวในภูมิภาคทั้งด้านการตลาดการขนส่ง การลงทุน การบริหารจัดการ รวมถึงการจัดปัญหาและอุปสรรคในการท่องเที่ยว

2. บริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยใช้กลยุทธ์การตลาดเชิงรุกโดยสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวทั้งระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศและยกระดับประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการประชุมการสัมมนา และการแสดงสินค้าของภูมิภาคเอเชีย

3. เร่งพัฒนา บุคลากร ฟื้นฟูมรดกและสินทรัพย์ทางวัฒนธรรมทั้งในเขตเมืองและนอกเมืองเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่ สร้างแหล่งจำหน่ายซื้อสินค้าของนักท่องเที่ยว โดยจะส่งเสริมบทบาทเอกชนร่วมกับชุมชนในการรักษาแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชีวิตให้ยังคงในสภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง

4. เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม โดยส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในรูปแบบการจัดสหกรณ์การท่องเที่ยว และการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว

5. เพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวก สร้างความปลอดภัยและป้องกันการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว รวมทั้งเร่งรัดการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2551)

2.9.3 นโยบายการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

กรอบนโยบายของคณะกรรมการ ททท. พ.ศ. 2550 – 2554

1. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาคของไทย และเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการสร้างงานและเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ
2. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตอย่างยั่งยืน โดยเน้นการขยายฐานตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ ทั้งในพื้นที่ใหม่และในตลาดเฉพาะกลุ่ม ภายใต้การสร้างความเข้มแข็งของตราสินค้า (Brand) ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง
3. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย โดยเน้นการประสานงานระหว่างเครือข่ายภาครัฐกับภาคเอกชน กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ประโยชน์ทั้งต่อสถาบันครอบครัวและต่อสังคมโดยรวม อันจะนำไปสู่การสร้างและกระตุ้นจิตสำนึกรักษาสีสิ่งแวดลอม รวมทั้งให้เกิดความรักและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย
4. ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กระจายตัวสู่แหล่งท่องเที่ยวรองมากขึ้น เพื่อสร้างสมดุลระหว่างพื้นที่ทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดและข้ามภูมิภาค
5. ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านโดยการทำการตลาดร่วมกัน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวทั้งภายในภูมิภาคและภายนอกภูมิภาค อันจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และช่วยเพิ่มความสามารถทางการแข่งขันของภูมิภาคนี้ในตลาดท่องเที่ยวโลก
6. มุ่งพัฒนาองค์กร ระบบบริหารจัดการและเสริมสร้างบุคลากรให้มีทักษะและขีดความสามารถทางการตลาดท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นองค์กรแห่งการขับเคลื่อน (Driving Force) ที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานและมีศักยภาพทางการแข่งขันระดับนานาชาติภายใต้หลักธรรมาภิบาล รวมทั้งพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรในบทบาทเชิงวิชาการและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการตลาด
7. พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (e - Tourism) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ประเทศไทย และเสริมสร้างศักยภาพในการส่งเสริมการตลาดผ่านสื่อสารสนเทศ

8. ส่งเสริมการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว โดยประสานความร่วมมือและแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว กับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551)

จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ สามารถสรุปได้ว่า ภาครัฐได้เล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินการฟื้นฟู พัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนและสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่เชื่อมโยงธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน การเน้นตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพที่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งรูปแบบการจัดองค์กรหรือกลุ่มการท่องเที่ยวและการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว

2.10 แนวคิดการสนับสนุนจากสถาบันหรือองค์กรด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว ถ้าได้รับการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องที่สำคัญและมีความสำคัญแล้วนั้น จะมีส่วนช่วยให้ชุมชนดังกล่าวประสบความสำเร็จในการได้รับรางวัลด้วย จึงต้องใช้แนวคิดดังกล่าวเข้ามาศึกษาวิเคราะห์ว่ามีความสำคัญมากน้อยเพียงใดในการรับการสนับสนุนจากองค์กรด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าว อาจอยู่ในรูปแบบของการให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์, การท่องเที่ยวโดยชุมชน, แนวทางการจัดการดำเนินงาน, การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ความรู้ด้านการตลาดการท่องเที่ยว เป็นต้น

กลุ่มต่างๆที่มีบทบาทต่อการส่งเสริม สนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน (คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2550) ได้แก่

1. สถาบันการศึกษาหรือสถาบันวิชาการ

สถาบันการศึกษาหลายแห่ง เปิดสอนเรื่องการท่องเที่ยวและมีการศึกษาวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่บ้าง ปัจจุบันสถาบันการศึกษาหลายแห่งให้บริการชุมชนโดยการจัดอบรมให้กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่ม/องค์กรชุมชนด้านการท่องเที่ยว หรือการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้กับชุมชน อีกองค์กรหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนงานวิจัยในท้องถิ่นเรื่องการท่องเที่ยว คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวไทย

2. องค์กรพัฒนาเอกชน

มีองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากที่ทำเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยตรง แต่หลายองค์กรใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่งานพัฒนา แต่อาจจะไม่ได้ใช้คำว่า “การท่องเที่ยว” โดยตรง เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการจัดไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องรายได้เป็นหลัก เช่น โครงการสัญจรสู่ป่าต้นน้ำของชุมชนรักป่า โครงการผู้บริโภคมพบผู้ผลิต ของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นต้น องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง คือ โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (REST-Responsible Ecological Social Tours)

3. สมาคมการท่องเที่ยว

ฝ่ายผู้ประกอบการที่สนใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ประกอบการในระดับจังหวัดและเป็นบริษัทขนาดเล็ก เช่น ทัวร์เมืองโต จ.แม่ฮ่องสอนหรือ Natural focus จ.เชียงราย ในระดับประเทศที่มีการรวมตัวกันและพยายามพัฒนาคุณภาพกิจกรรม ยกกระดับราคาและสร้างคุณภาพบุคลากร คือ สมาคมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย (TEATA- Thai Ecotourism and Adventure Travel Association) นอกจากนี้ยังมีองค์กรภาคเอกชน สมาคมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่ให้ความร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้เติบโตอย่างมีทิศทางและยั่งยืน เช่น สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว (Association of Thai Travel Agents-ATTA) สมาคมไทยบริการการท่องเที่ยว (Thai Travel Agents Association -TTAA) สมาคมผู้ประกอบการนำเที่ยวไทย – สทท. (The Association of Thai Tour Operators-ATTO) เป็นต้น

4. องค์กรในระดับท้องถิ่น

บุคคลที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นหรือสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชน จะเป็นผู้ที่ได้รับความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบใดๆ ที่เกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยวโดยตรงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเสื่อมโทรมของสถานที่ท่องเที่ยว อาชีพ หรือรายได้ ย่อมหมายถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น ด้วยเหตุผลนี้บุคคลกลุ่มนี้คือ ผู้ที่ต้องทำหน้าที่ดูแลและจัดการแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนให้คงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนให้มากที่สุด ดังนั้นหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลท้องถิ่นที่มีความสำคัญใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด คือ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่มีบทบาทและมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญที่จะนำท้องถิ่นสู่การพัฒนาเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยว ขั้นตอนในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบล มีดังนี้ (กระทรวงมหาดไทย. 2543, น. 11)

1. การจัดเตรียมความพร้อมของ อบต. ในด้านการจัดการการท่องเที่ยว

- การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร เพื่อให้การบริหารและจัดการการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นมากที่สุด

- การเตรียมความพร้อมด้านงบประมาณ เพื่อรับภาระหน้าที่บริหารและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลนั้นๆ

- การเตรียมความพร้อมด้านวัสดุ / อุปกรณ์ เช่น ยานพาหนะ, เครื่องมือสื่อสาร, อุปกรณ์บรรเทาสาธารณภัยและอุปกรณ์ช่วยปฐมพยาบาล เป็นต้น

2. การสำรวจและการก่อสร้างทรัพยากรการท่องเที่ยว

3. การประสานงาน

4. การดำเนินงาน

5. การติดตามผลและประเมินผล

อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีพลวัต ไม่หยุดนิ่ง มีการปะทะแลกเปลี่ยนทางความคิด กลุ่มชุมชนมีโอกาสพบกลุ่ม/องค์กร/หน่วยงานที่หลากหลายที่เข้ามาให้การสนับสนุน ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิด มีการสร้างการเรียนรู้กันและกันมากขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับชุมชน ช่วยสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้กับชุมชนมากขึ้น

2.11 แนวคิดศักยภาพในการรองรับ (Carrying Capacity)

เรื่องของศักยภาพการรองรับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ ททท. ให้ความสำคัญ เพราะเป็นปัจจัยที่นำมาพิจารณาว่าชุมชนนั้นๆเหมาะสมควรได้รับรางวัลหรือไม่ การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดการที่เหมาะสมเพียงใดกับปริมาณนักท่องเที่ยว จำนวนกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนจากการท่องเที่ยว แนวคิดดังกล่าวจึงต้องนำมาศึกษาถึงความสำคัญของปัจจัยดังกล่าวด้วย

ศักยภาพในการรองรับ (Carrying Capacity) หมายถึง จำนวนของกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยว เช่น ปริมาณนักท่องเที่ยว ปริมาณของการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เหล่านี้พอเหมาะและสมดุลไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งท่องเที่ยวหรือศักยภาพในการรองรับ หมายถึง จำนวนของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถรองรับได้, จำนวนหรือปริมาณการท่องเที่ยวหมายถึง ปริมาณนักท่องเที่ยว อาคาร สิ่งก่อสร้าง ปัจจัยพื้นฐานการผลิตบริการต่างๆ ฯลฯ ซึ่งมีจำนวนเหมาะสมสอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว

ดังนั้นเพื่อให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวไม่ถูกทำลาย จึงต้องจำกัดปริมาณนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวและสิ่งก่อสร้างซึ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว (Weaver and Oppermann และ Goeldner, Ritchie and McIntosh อ้างถึงใน สายชล พฤษนันท์, 2549, น. 9) ในการจัดกิจกรรมหรือกำหนดรูปแบบด้านการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืนต้องตระหนักถึง ศักยภาพในการรองรับของทรัพยากรท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อให้ผลผลิตและบริการดังกล่าวใช้การให้เกิดประโยชน์สูงสุด นานที่สุดและส่งผลกระทบต่อคนน้อยที่สุด

พิสิฐ เจริญวงศ์ (อ้างในรัฐพิทยา หิรัญนาค, 2544, น. 27) ได้กล่าวถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ว่าควรทำให้การท่องเที่ยวเป็นศาสตร์อย่างหนึ่ง ต้องช่วยกันคิดว่าจะจัดการอย่างไรให้การท่องเที่ยวมีประโยชน์มากกว่าโทษ โดยคำนึงถึง 3 M ได้แก่

- Minimum คือ การกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวน้อยที่สุดควรมีจำนวนเท่าใดซึ่งการกำหนดเช่นนี้จะเหมาะกับการท่องเที่ยวบางประเภทที่รับนักท่องเที่ยวมากไม่ได้
- Mile-tourism เป็นการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวโดยเฉลี่ยซึ่งอยู่ในระดับกลางๆ ของขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว
- Mass-tourism ขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน จึงต้องควรมีการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่จะเข้ามาชมในพื้นที่ ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการจัดการที่ดีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย

มนัส สุวรรณ (2541, น. 7) กล่าวถึงการจัดการตามขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวที่สำคัญมีดังนี้ ประการแรก ขีดจำกัดทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง การจัดการขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับการรักษาสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ กับประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ในที่นี้จึงหมายถึง จำนวนคนมากที่สุดที่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวได้ โดยไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และไม่ทำให้ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับมีคุณภาพลดลงจนไม่อาจยอมรับได้ ประการที่สอง ขีดจำกัดทางการตลาด หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับตลาดการท่องเที่ยวจะถึงวิกฤตเมื่อจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่ไปขัดขวางความสามารถของแหล่งท่องเที่ยวในการให้ประสบการณ์ที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวและประการสุดท้าย ขีดจำกัดของชุมชนซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นขีดจำกัดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวที่ขึ้นอยู่กับความสามารถของแหล่งท่องเที่ยวในการรองรับการท่องเที่ยว ก่อนที่ชุมชนบริเวณนั้นจะรู้สึกผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้น

ชุมพล (อ้างถึงในอารีรัตน์ ภาคพิชญเจริญ, 2548, น.12) ได้ให้แนวความคิดของขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นคำจำกัดความเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาว่า “ขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว วัดได้ด้วยปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถอยู่ได้ในทุกเวลาในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ ในปริมาณที่จะทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายน้อยที่สุด ยังคงรักษาสภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีไว้มากที่สุด โดยนักท่องเที่ยวมีความพอใจและได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม ทั้งนี้การพัฒนาจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วย”

ประเภทของขีดความสามารถในการรองรับด้านการท่องเที่ยว ดรชชนี เอมพันธุ์ (อ้างถึงในอารีรัตน์ ภาคพิชญเจริญ, 2548, น.13) ได้จำแนกประเภทของขีดความสามารถในการรองรับด้านนั้นหนาการไว้ดังนี้

1) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านชีวกายภาพหรือด้านนิเวศ (Biophysical or Ecological Carrying Capacity: ECC) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านชีวกายภาพเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำนึงถึงว่าไม่มีระบบสิ่งแวดล้อมใดที่จะคงทนต่อการใช้ประโยชน์อย่างไม่จำกัด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจำกัดผลกระทบจากกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวภายใต้ขีดสูงสุดที่ระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมจะสามารถคงทนได้โดยไม่เสื่อมโทรมจนยากจะแก้ไขหรือฟื้นฟูขึ้นมาได้ ดังนั้นความเปราะบางและความคงทนของระบบนิเวศและระบบสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับด้านการท่องเที่ยวประเภทนี้ นอกจากนั้นพฤติกรรมและลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวก็ส่งผลกระทบต่อไม่เท่ากันต่อระบบนิเวศ ทำให้การกำหนดค่าขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านชีวกายภาพจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยดังกล่าวด้วย การวัดขีดความสามารถในการรองรับด้านนิเวศหรือชีวกายภาพนี้สามารถกระทำได้โดยการวัดระดับการใช้ประโยชน์นั้นหนาการต่อช่วงเวลาที่มีสัมพันธ์กับผลกระทบต่อระบบนิเวศ เช่น ผลกระทบต่อดิน คุณภาพน้ำ พืช และสัตว์ป่า เป็นต้น โดยระดับของผลกระทบสูงสุดที่ยอมให้เกิดขึ้นได้นั้น กำหนดขึ้นจากค่ามาตรฐานหรือค่าของผลกระทบที่ยอมรับให้เกิดขึ้นได้

2) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านสังคมจิตวิทยา (Social-Psychological Carrying Capacity: SPCC) จำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดในแหล่งท่องเที่ยวในช่วงเวลาหนึ่ง ที่ยังคงให้ประสบการณ์ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวได้ ในการหาระดับในการใช้ประโยชน์สูงสุดในช่วงเวลาหนึ่งที่ยังไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของประสบการณ์ท่องเที่ยว ต้องมีการกำหนดเกณฑ์ในการตัดสินใจว่าควรจะเป็นเท่าไรจึงจะคงไว้ซึ่งประสบการณ์ท่องเที่ยวที่

มีคุณภาพทั้งนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อขีดความสามารถด้านสังคม ได้แก่ จำนวนคนที่พบเห็น ประเภทหรือลักษณะพฤติกรรมของผู้คนที่ได้พบเห็น และบริเวณที่พบปะผู้คนกลุ่มอื่นๆ เช่น ในแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ประสบการณ์ประเภทธรรมชาติสันโดษย่อมรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวต่อหน่วยพื้นที่ต่อช่วงเวลา ได้น้อยกว่าพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวประเภทเมืองแม้ว่าจะมีขนาดเนื้อที่ของแหล่งท่องเที่ยวเท่ากัน เป็นต้น

3) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านการจัดการหรือสิ่งอำนวยความสะดวก (Managerial or Facility Carrying Capacity: FCC) ขีดความสามารถด้านการจัดการ หมายถึงจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่องค์กรผู้รับผิดชอบสามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นต้น ปัจจัยที่มีผลต่อขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านการจัดการ เช่น จำนวนบุคลากรช่วงเวลาเปิดทำการ ขนาดเนื้อที่ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ส่วนขีดความสามารถด้านสิ่งอำนวยความสะดวกจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับขีดความสามารถด้านการจัดการ หมายถึง ถนน ที่จอดรถ บ้านพัก เป็นต้น เกี่ยวกับการระบบการจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งปกติจะสามารถขยายขีดความสามารถประเภทนี้เพิ่มมากขึ้นได้ แต่ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถด้านอื่นๆ เช่น ด้านนิเวศ และคุณภาพของประสบการณ์ท่องเที่ยวด้วย

4) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านกายภาพ (Physical Carrying Capacity: PCC) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านกายภาพ หมายถึงจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่เนื้อที่หรือพื้นที่สามารถรองรับการใช้ประโยชน์ โดยยังสามารถเอื้อให้เกิดกิจกรรมนันทนาการตามต้องการได้ ซึ่งแปรผันไปตามลักษณะของกิจกรรมนันทนาการและประเภทของแหล่งท่องเที่ยว และยังหมายความถึงระดับนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น

5) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านสังคมวัฒนธรรม (Social and Cultural Carrying Capacity: SCC) ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวด้านสังคมวัฒนธรรม หมายถึงจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดต่อช่วงเวลา ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวจนยอมรับไม่ได้ การพิจารณาขีดความสามารถในการรองรับด้านการท่องเที่ยวนั้นต้องพิจารณาค่าที่ต่ำที่สุดหรือค่าที่เป็นข้อจำกัดมากที่สุดสำหรับองค์ประกอบแต่ละด้าน ไม่ใช่ นำค่าขีดความสามารถในการรองรับได้ทุกประเภทมารวมกัน นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงนักท่องเที่ยวทั้งแบบพักค้างและไม่พักค้าง รวมไปถึงรูปแบบของการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแบบธรรมชาติโดยทั่วไปหรือเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาเกินขีดความสามารถในการรองรับได้

ระดับปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่ไม่ทำให้ความสนุกสนานและความประทับใจของนักท่องเที่ยวจางหายไปเมื่อมีการขยายตัวจากการท่องเที่ยว รวมถึงระดับสูงสุดที่จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชาชนท้องถิ่นจนเกิดความไม่พอใจและการล่มสลายของชุมชน

ดังนั้นเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้พอเหมาะที่จะไม่ให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมเร็วเกินไป โดยมุ่งเน้นถึงความสามารถในการรองรับทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพและจิตวิทยาเป็นหลัก ซึ่งก็หมายถึงการขยายตัวอย่างรวดเร็วของสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกาท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับความรู้สึกของประชากรที่มีต่อนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวด้วย เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมคุณภาพ และทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยว

สรุปได้ว่าศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยวของพื้นที่โดยเฉพาะสภาพพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสามารถในการรองรับต่ำ จำเป็นจะต้องมีการพิจารณาทั้งด้านกายภาพ สังคมและความรู้สึกนึกคิดของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวต้องมีการจัดการที่ดี เพื่อหาความสมดุลหรือความพอดีในการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชน ความต้องการของนักท่องเที่ยวในการที่จะได้รับประสบการณ์ที่มีคุณภาพและความต้องการของชุมชนและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวระหว่างอุปสงค์ทางด้านการตลาดของผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน ความต้องการของนักท่องเที่ยวกับอุปทานของชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวในการรองรับอุปสงค์นั้น เพื่อนำสู่การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในแหล่งท่องเที่ยวนั้น

2.12 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (บทคัดย่อ : 2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี : เส้นทางสายลำน้ำกก พบว่าชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีศักยภาพในด้านการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในด้านการแนะนำ การให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาสถานที่ท่องเที่ยวมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การจัดเตรียมอุปกรณ์การเดินทางเพื่อรักษาความปลอดภัยและการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ ในด้านการกระจายรายได้ ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในด้านการแนะนำซื้อสิ่งของหรือสินค้าของที่ระลึกที่ผลิตขึ้นในชุมชนมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การ

ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้ใช้บริการการท่องเที่ยวในชุมชน และการจ้างงานแก่คนในชุมชน ส่วนในด้านการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ การจัดเก็บค่าบริการที่คุ้มค่าต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว และการเสนอสื่อความหมายเกี่ยวกับธรรมชาติ

ชัยยันต์ เหลืองดี (บทคัดย่อ : 2544) ทำการศึกษา เรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านโคกเกตุ ตำบลปลายโพงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่าการดำเนินการยังไม่มีมาตรการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวและไม่มีกำหนดข้อควรปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับนักท่องเที่ยว ในด้านการสื่อความหมาย มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้บริการแก่นักท่องเที่ยว และมีบอร์ดนิทรรศการเกี่ยวกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ ในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการ การสรุปและประเมินผล แต่ไม่มีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาและเสนอความต้องการของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมยังถูกจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้ยังไม่มีแนวทางการดำเนินการใด ๆ เพื่อป้องกันผลกระทบทางวัฒนธรรม ไม่มีแผนการตลาดและการประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจน

สิริเกศอนงค์ ไตรรัตนทองพล (บทคัดย่อ : 2547) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนริมคลองรางจระเข้ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ชุมชนริมคลองรางจระเข้มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ 3 ประการ คือ ทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรที่มีความโดดเด่น ได้แก่ ทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในส่วนของนิเวศวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการทำนาข้าวและการทำประมงน้ำจืด กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คลองรางจระเข้มีกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวอยู่ 4 กระบวนการ ได้แก่ การวางแผน การจัดการองค์กร การดำเนินงาน และการควบคุม กระบวนการแต่ละด้านดำเนินไปในลักษณะไม่เป็นทางการ จุดอ่อนที่สำคัญ คือ สมาชิกของกลุ่มยังขาดความรู้และทักษะในการจัดการด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการตลาด และการประชาสัมพันธ์

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ กลุ่มที่ 1) สมาชิกของกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คลองรางจระเข้ โดยผลกระทบด้านบวกประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ส่วนผลกระทบด้านลบส่วนใหญ่เป็นด้านจิตวิทยา กลุ่มที่ 2) ชาวบ้านทั่วไปได้รับผลกระทบด้านบวกที่สำคัญคือ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านจิตวิทยา ในขณะที่ผลกระทบด้านลบเป็นด้านการประกอบอาชีพประมง แต่ก็มีน้อยมากเนื่องจากปริมาณการท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้ยังมีจำนวนไม่มากนัก ในส่วนของทัศนคติของนักท่องเที่ยวพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในการบริหารจัดการทุกด้านอยู่ในระดับค่อนข้างมาก ส่วนที่มีความพึงพอใจมากที่สุด คือ ด้าน

บริการบ้านพัก อาหาร และอัยาศัยของเจ้าบ้าน รวมถึงสภาพธรรมชาติของชุมชน สำหรับสิ่งที่เห็น ว่าควรมีการปรับปรุง ได้แก่ การพัฒนา กิจกรรมให้น่าสนใจยิ่งขึ้น การเพิ่มการประชาสัมพันธ์ และปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง

สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องเสริมสร้างความรู้ และทักษะในการจัดการด้านต่าง ๆ ให้กับสมาชิกของกลุ่มฯและบริหารงานโดยใช้หลักความ โปร่งใสรวมถึงจัดสรรผลประโยชน์คืนกลับให้แก่ชุมชนส่วนร่วมโดยการแบ่งรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อ จัดตั้งกองทุนพัฒนาชุมชน ตลอดจนติดตามประเมินผลการดำเนินงานและผลกระทบเป็นระยะ อย่างต่อเนื่อง โดยให้มีการประมวลผลและหารือกับสมาชิกในกลุ่มฯ และชาวบ้านทั่วไป เพื่อ ร่วมกันกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือลดผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้น

อติภา ตรียศดลานนท์ (บทคัดย่อ : 2548) ศึกษาเรื่อง แนวทางเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตลาดน้ำวัดไทร แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า (1) แนวทางเสริมสร้าง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตลาดน้ำวัดไทรจะต้องเกิดจากความร่วมมือระหว่าง ประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำท้องถิ่น และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในผลประโยชน์ ในขั้นตอนการ ค้นหาปัญหา การตัดสินใจ การดำเนินการ การประเมินผล และการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดย มุ่งพัฒนาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิถีชีวิต การสร้างจิตสำนึกในการรักษา สิ่งแวดล้อมร่วมกันในชุมชน มีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ และการ ออกกฎข้อบังคับของท้องถิ่น ซึ่งโครงการและกิจกรรมต้องมาจากความต้องการของชุมชน (2) แนว ทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ต้องมุ่งเน้นการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรให้คงไว้ยาวนาน ที่สุด ผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดร่วมมือกันเป็นภาคีเครือข่ายและรัฐให้การสนับสนุน เน้นการพัฒนาที่ ต่อเนื่อง และมีการวิจัยติดตามประเมินผล (3) ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาตลาดน้ำวัดไทร พบว่ายังมีความคิดเห็นไม่ตรงกันในเรื่องการเปิดประตูน้ำ ประชาชนในท้องถิ่นให้ความร่วมมือ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมน้อย มีการย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่นมากขึ้นทำให้ความผูกพันของคนใน ชุมชนน้อยลง จึงเป็นเหตุให้ขาดความจริงจังในการแก้ปัญหาต่าง ๆ มีน้ำเน่าเสียในคลอง ประชาชนขาดจิตสำนึกในการรักษาความสะอาด คลองมีสภาพคับแคบไม่สามารถขยายได้ รวมถึง ขาดการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องจากผู้เกี่ยวข้อง

สายชล พุกษนันท์ (บทคัดย่อ : 2549) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว แบบยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาบ้านป่าข้าวหลาม ตำบลกุดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัด เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า จุดแข็งทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของ

ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ความสวยงามของลำน้ำแม่แตง และการล่องแพตามแก่งหินต่างๆ ที่มีความตื่นเต้นและสนุกสนาน และเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ประกอบกับความเรียบง่ายของหมู่บ้าน การคงอยู่ของวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและความมีไมตรีจิตของชาวบ้าน จุดอ่อนคือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีบางอย่าง เช่น การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือนที่ทันสมัย และสิ่งอำนวยความสะดวกบางอย่าง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนาจากความเชื่อดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นการนับถือศาสนาคริสต์ ประกอบกับการขาดความสามัคคีของชาวบ้าน ความไม่กระตือรือร้นในการพัฒนาการท่องเที่ยว และการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยว โอกาส คือ ปัจจุบันนักท่องเที่ยวให้ความสนใจการท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่า รวมถึงการท่องเที่ยวแบบผจญภัยมากยิ่งขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่และภายในประเทศ รวมถึงรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกด้วย อุปสรรค คือ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ไม่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวรวมทั้งขาดการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ทางการท่องเที่ยวของหมู่บ้านป่าข้าวหลาม ทำให้กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของหมู่บ้านป่าข้าวหลามได้ดังนี้ คือ การร่วมฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม พัฒนา ภูมิทัศน์ภายในหมู่บ้านให้สวยงาม การสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและร่วมรับผลประโยชน์อย่างยุติธรรมจากผู้ประกอบการท่องเที่ยว ทำการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจังโดยการร่วมมือและประสานงานจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยต้องคำนึงถึงชุมชนเป็นสำคัญ

ดวงใจ หล่อธนวนณิชย์ (บทคัดย่อ : 2550) ศึกษาวิจัยเรื่อง รัฐ ทูท ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ผลการวิจัยพบว่า ระบบคิดและวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมถึงกลไกทางสังคมวัฒนธรรมเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวทางสำหรับรัฐท้องถิ่นและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนให้ประสบผลสำเร็จนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปกป้องรักษาสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมและคนท้องถิ่นควรเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวในทุกระดับ ความเข้มแข็งของสังคมเกิดขึ้นจากการที่คนหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกันมีจิตสำนึกร่วมกัน โดยผ่านการสร้างกระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นและรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ปாயเป็นกรณีตัวอย่างของความล้มเหลวของรัฐท้องถิ่นในเรื่องการบูรณา

การประชุมชนและสร้างสำนึกท้องถิ่นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลาย ทำให้ปายอ่อนแอโดยการเชิญชวนนักลงทุนต่างถิ่นเข้ามาทำลายทรัพยากรท่องเที่ยว ในขณะที่ในโยมิตัน รัฐท้องถิ่นญี่ปุ่นสร้างความเข้มแข็งให้กับในท้องถิ่นและบูรณาการภายในชุมชนได้สำเร็จจึงสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ยั่งยืน

ทองยุ่น บุตรโสภา (บทคัดย่อ : 2547) ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา ทำด่านโฮมสเตย์ ตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก พบว่า ชุมชนมีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและมีปัจจัยภายในของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ได้แก่ การสร้างบรรยากาศให้เกิดความอบอุ่นแก่นักท่องเที่ยว การบริการ และโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน เนื่องจากว่า การสร้างบรรยากาศให้เกิดความอบอุ่นทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงความ เป็นกันเองของเจ้าบ้าน ทำให้นักท่องเที่ยวไม่รู้สึกว่าตนเป็นคนแปลกหน้า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจที่ได้รับการบริการในด้านกรให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว การให้บริการพื้นฐาน ตลอดจนการอำนวยความสะดวกเป็นอย่างมากและโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจเหมาะสมในเรื่องราคาและสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งปัจจัยทั้งสามส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

สายรุ้ง ดินโคกสูง (บทคัดย่อ : 2549) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษา หาดชบา ตำบลชบา อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า การจัดการท่องเที่ยวของชาวบ้านชบามีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อนโดยตั้งอยู่บนหลักของความโปร่งใสและยุติธรรม เปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การออกกฎ กติกา รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ส่วนการท่องเที่ยวโดยชุมชนในทัศนะของชุมชนนั้น ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญในด้านการบริหารจัดการที่ต้องมีคณะกรรมการที่มาจาก การเลือกตั้งโดยชาวบ้านต้องสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและเป็นเจ้าของร่วมกันในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ อาทิ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและก่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นภายในชุมชน ซึ่งถ้าหากชาวบ้านได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากนักวิชาการ เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพื่อจัดการท่องเที่ยวที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนพื้นฐานที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว จะทำให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

สรุป

จากแนวคิดและผลงานวิจัยต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่สมาชิกในชุมชนจะต้องเป็นแกนนำในการบริหารจัดการ หากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นไปโดยบุคคลภายนอก สมาชิกในชุมชนอาจตกอยู่ในสถานะของผู้ถูกเที่ยว และก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบกับชุมชนมากกว่าด้านบวก ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนควรตระหนักถึงและดำเนินการเป็นลำดับแรกก่อนจะจัดการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชน โดยพบว่าชุมชนมีจุดด้อยคล้ายๆกันประการหนึ่ง คือ ด้านการส่งเสริมการตลาด ในส่วนของการดำเนินงานนั้นพบว่า การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สมาชิกในชุมชนยังไม่สามารถมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะด้านการติดตามประเมินผล การศึกษาปัญหาและการเสนอแนวทางการแก้ไข รวมถึงการจัดสรรผลประโยชน์สู่ชุมชนโดยรวม สำหรับการให้บริการส่วนใหญ่ยังไม่มีการกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจน นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจึงอาจได้รับการบริการที่แตกต่างกัน

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น ผู้ศึกษาจะนำมาเป็นกรอบที่กำหนดแนวทางการศึกษาวิจัยและการวิเคราะห์ผลการศึกษาในครั้งนี้ โดยศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในมุมมองของท้องถิ่น, ศักยภาพและแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การจัดองค์กรชาวบ้านและการมีส่วนร่วมของชุมชน, ศึกษาปัญหาอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนและศึกษาเพื่อเป็นแนวทางการสร้างกรอบหรือเกณฑ์การพิจารณารางวัลชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยว

รายละเอียดการนำแนวคิดเชื่อมโยงกับผลการศึกษาเพื่อนำมาวิเคราะห์ผลการวิจัยนั้น จะกล่าวถึงในส่วนของระเบียบวิธีการวิจัยในเนื้อหาของบทถัดไป